ZAMONAVIY O‘ZBEK QISSALARIDA INTERTEKSTUALLIKNING BADIIY VAZIFALARI

Qosimova Gulsanam
Bekberganova Zilola
Talaba.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24039678

Annotatsiya. *Maqolada zamonaviy o‘zbek qissalarida intertekstuallik hodisasining mohiyati va badiiy vazifalari yoritiladi. Intertekstuallikning iqtibos, allyuziya, reminissensiya, mifologik va folklor motivlariga murojaat kabi ko‘rinishlari tahlil qilinadi. Matnlararo aloqalar asarning mazmuniy qatlamlarini boyitishi, milliy-madaniy xotirani faollashtirishi hamda muallif va kitobxon o‘rtasidagi badiiy muloqotni kuchaytirishi izohlanadi. Akrom Malikning “Halqa” qissasi va Murod Muhammad Do‘stning “Galatepaga qaytish” asari mavzuga doir misollar sifatida eslatiladi; batafsil tahlil esa asarlarning to‘liq matni bilan ishlashni talab etadi.*

Kalit so‘zlar: *zamonaviy o‘zbek nasri, qissa, intertekstuallik, matnlararo aloqa, iqtibos, allyuziya, reminissensiya, mif, folklor, madaniy xotira.*

Аннотация. *В статье рассматриваются сущность и художественные функции интертекстуальности в современных узбекских повестях. Анализируются такие формы межтекстовых связей, как цитата, аллюзия, реминисценция, обращение к мифологическим и фольклорным мотивам. Показано, что интертекстуальность расширяет смысловые уровни произведения, активизирует национально-культурную память и усиливает художественный диалог между автором и читателем.*

Ключевые слова: *современная узбекская проза, повесть, интертекстуальность, межтекстовые связи, цитата, аллюзия, реминисценция, миф, фольклор, культурная память.*

Abstract. *This article explores the nature and artistic functions of intertextuality in contemporary Uzbek novellas. It discusses forms of textual interaction such as quotation, allusion, reminiscence, and references to mythological and folkloric motifs. Intertextuality is considered a means of expanding a work’s layers of meaning, activating national and cultural memory, and strengthening the literary dialogue between author and reader.*

Keywords: contemporary Uzbek prose, novella, intertextuality, textual relations, quotation, allusion, reminiscence, myth, folklore, cultural memory.

Kirish

Zamonaviy adabiyotda badiiy matnni faqat alohida, yopiq tuzilma sifatida emas, balki boshqa matnlar, tarixiy tajriba va madaniy xotira bilan munosabatda o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shu munosabat intertekstuallik tushunchasi orqali izohlanadi. Intertekstuallik muayyan asarda avvalgi adabiy matnlar, xalq og‘zaki ijodi, diniy-falsafiy manbalar yoki jamiyat xotirasida mavjud bo‘lgan obraz va g‘oyalarning bevosita yoxud bilvosita aks etishidir.

Zamonaviy o‘zbek qissalarida bu hodisa asarning mavzu va g‘oyasini kengaytirish, qahramon ruhiyatini chuqurroq ochish, milliy qadriyatlarni qayta talqin qilish hamda o‘quvchini faol mushohadaga chorlashga xizmat qilishi mumkin.

Shu sababli intertekstuallikni aniqlashda faqat o‘xshashlikni qayd etish emas, balki u asarda qanday badiiy vazifa bajarayotganini ham ko‘rsatish zarur.

Intertekstuallik tushunchasi va uning asosiy shakllari

Intertekstuallik nazariyasi matnlar o‘rtasidagi murakkab aloqalarni o‘rganadi. Badiiy asarda bu aloqalar bir necha shaklda ko‘rinadi. Iqtibos — boshqa matndan olingan so‘z yoki jumlaning ochiq keltirilishi; allyuziya — muayyan asar, tarixiy hodisa yoki obrazga bilvosita ishora; reminissensiya esa avvalgi matnni eslatuvchi obraz, vaziyat, ohang yoki motivning yangi asarda qayta namoyon bo‘lishidir.

Mifologik va folklor motivlariga murojaat qilish ham matnlararo munosabatning muhim ko‘rinishidir. Muallif qadimiy rivoyat yoki xalqona tasavvurni aynan takrorlamasdan, uni zamonaviy muammolar bilan bog‘lashi mumkin. Natijada an’anaviy obraz yangi ma’no kasb etadi, o‘tmish va bugun o‘rtasida badiiy suhbat yuzaga keladi.

Zamonaviy qissalarda intertekstuallikning badiiy vazifalari

Birinchi vazifa — mazmunni chuqurlashtirish. Boshqa matnga qilingan ishora asarda bevosita bayon etilmagan fikrni ham anglatishi mumkin. O‘quvchi ishoraning manbasini taniganda, qissaning ma’no doirasi kengayadi; tanimagan taqdirda ham u matnning ichki muhitida muayyan ramziy vazifani bajarishi mumkin.

Ikkinchi vazifa — milliy-madaniy xotirani faollashtirish. Folklor, tarixiy xotira va mumtoz adabiyotga murojaat orqali qissa zamonaviy inson tajribasini xalqning uzoq davom etgan ma’naviy tajribasi bilan bog‘laydi. Bunda an’anaviy g‘oyalar o‘zgarmas holda ko‘chirilmaydi, balki yangi ijtimoiy va ruhiy sharoitda qayta talqin qilinadi.

Uchinchi vazifa — qahramon xarakteri va dunyoqarashini ochish. Qahramonning muayyan hikoya, rivoyat yoki adabiy obrazga munosabati uning qadriyatlari, bilim doirasi va ichki ziddiyatlari haqida ma’lumot beradi. Shu tariqa matnlararo ishora qahramon ruhiyatini bevosita izohlashga ehtiyojni kamaytirib, badiiy ifodani ixchamlashtiradi.

To‘rtinchi vazifa — kinoya va tanqidni kuchaytirish. Muallif taniqli matn yoki an’anaviy qarashni yangi vaziyatda qo‘llab, uning mazmunini o‘zgartirishi, jamiyatdagi stereotiplarni tanqid qilishi mumkin. Bunday holatda intertekstuallik nafaqat bezak, balki asarning g‘oyaviy yo‘nalishini belgilovchi usulga aylanadi.

Zamonaviy o‘zbek nasri misolida

Akrom Malikning “Halqa” qissasi haqidagi tadqiqotlarda asardagi intertekstual qatlam va uning axloqiy-ma’naviy mazmun bilan aloqasiga e’tibor qaratilgan. Bu misol zamonaviy qissalarda avvaldan mavjud diniy, axloqiy yoki madaniy qarashlar yangi badiiy kontekstda qayta talqin qilinishi mumkinligini ko‘rsatadi. Biroq har bir ishoraning aniq manbasini belgilash uchun asarning to‘liq matniga tayangan holda dalillar keltirish lozim.

Murod Muhammad Do‘stning “Galatepaga qaytish” qissasi ham xotira, tarixiy muhit va turli dunyoqarashlar munosabatini o‘rganish uchun muhim material bo‘la oladi. Bunday asarlarni tahlil qilishda xotira motivi, madaniy kodlar va qahramonlar nutqidagi fikriy ishoralar alohida ko‘rib chiqilishi mumkin. Shu bilan birga, matnda bevosita tasdiqlanmagan o‘xshashliklarni aniq iqtibos yoki muallifning ongli murojaati deb ko‘rsatishdan saqlanish kerak.

Demak, zamonaviy qissalarni intertekstual tahlil qilishda nazariy tushunchalarni sanab o‘tishning o‘zi yetarli emas. Tahlil muayyan matndan olingan aniq misol, uning ehtimoliy manbasi va asardagi badiiy vazifasi o‘rtasidagi bog‘lanishni ko‘rsatishi kerak.

Tadqiqot metodologiyasi

Mavzuni o‘rganishda matniy tahlil, qiyosiy-tarixiy yondashuv va kontekstual tahlildan foydalanish mumkin. Dastlab qissadagi iqtibos, allyuziya, takrorlanuvchi obraz va motivlar belgilanadi. Keyin ular bilan bog‘lanishi mumkin bo‘lgan adabiy, folklor yoki madaniy manbalar solishtiriladi. Yakuniy bosqichda bu aloqalarning qahramon xarakteri, kompozitsiya, mavzu va g‘oyaga ta’siri izohlanadi.

Bunday yondashuv intertekstuallikni umumiy ta’rif darajasidan konkret adabiy tahlil darajasiga olib chiqadi. Shuningdek, manbasi aniq bo‘lgan iqtibos bilan faqat o‘xshashlikka asoslangan taxminni farqlash ilmiy xolislikni ta’minlaydi.

Xulosa

Zamonaviy o‘zbek qissalarida intertekstuallik matnning ma’no qatlamlarini boyituvchi, milliy-madaniy xotirani faollashtiruvchi va o‘quvchini faol talqinga chorlovchi muhim badiiy hodisadir. Iqtibos, allyuziya, reminissensiya, mif va folklor motivlari orqali yozuvchi o‘tmishdagi matnlar bilan muloqotga kirishib, zamonaviy insonning ruhiy va ijtimoiy muammolarini yangicha yoritishi mumkin.

Intertekstual tahlilning ilmiy qiymati esa matnlararo aloqani shunchaki taxmin qilishda emas, balki uni asardan olingan dalillar bilan asoslashda namoyon bo‘ladi. Shu bois zamonaviy qissalarni o‘rganishda har bir ishoraning manbasi, konteksti va badiiy vazifasini aniqlash asosiy talab bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kristeva, J. Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman. Critique, 1967.
2. Allen, G. Intertextuality. London: Routledge, 2000.
3. Safarova, A., Raimova, S. “Akrom Malikning ‘Halqa’ qissasida intertekstuallik”. Образование, наука и инновационные идеи в мире, 21(8), 2023, 5–7-betlar. https://newjournal.org/01/article/view/6620
4. Amirova, Z. O. “O‘zbek mumtoz va zamonaviy nasrida moddiyat va ma’naviyat ziddiyati: intertekstual aloqadorlik”. Ijtimoiy fanlarda innovatsiya onlayn ilmiy jurnali, 6(8), 2026, 20–24-betlar. https://www.scienceboxuz.uz/index.php/jis/article/view/15976
5. Sirojiddinova, S. E. “Intertextuality in Modern Uzbek Prose and Its Artistic Functions”. Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 8(05), 2026, 1122–1127-betlar. https://journals-kokandsu.uz/index.php/kspi/article/view/2511
6. Xomidova, M. F. qizi. “O‘zbek tilida intertekstuallik tadqiqi”. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi, 8-aprel 2026. https://uza.uz/oz/posts/ozbek-tilida-intertekstuallik-tadqiqi_850024